

Тема 3 Етнографічне районування України. Етнографічні групи українського народу

Онуфрієнко Олександра
11 група

План

- Поняття “етнографічна група”, “етнічна група”, “національна менша”.
- Історики-етнографічні райони України
- Етнічний склад населення України та сучасні етнічні процеси в Україні
- Суспільно-громадські організації українців, товариства української за межами України

Поняття “етнографічна група”, етнічна група”, “національна менша”.

- Поняття «етнографічна група» (від грец. έθνος — плем'я, народ — та γένεσις — народження, походження) є похідним від поняття «етнос» і вживається для означення процесів формування і розвитку етнічних спільностей. Поняття «етногенез», як і поняття «етнічна спільність», «етнос», має різні тлумачення, що не у всьому узгоджуються одне з одним, особливо тоді, коли такі тлумачення здійснюються або винятково в контексті культурно-антропологічних чинників (такою, зокрема, є традиційна оцінка етносів за характеристиками мови, культури, антропологічними ознаками), або лише в контексті біогеографічних чинників (у цьому разі етнос визначається не стільки як аспект життя суспільства, а як аспект життя природи — її космічних, географічних і біосферних складових).

□ Дослідження етнографічних груп потребує аналізу найрізноманітніших чинників, що його визначають — геологічних, біологічних, соціальних, історичних. Тому в кінцевому підсумку воно має бути комплексним, має враховувати дані антропології, археології, фольклористики, історії, лінгвістики, етнології, ономастики, глоттохронології. Використання методів лише якоїсь однієї дисципліни (лінгвістики, етнології, археології, антропології) не дає достатнього обсягу даних для адекватної характеристики етногенетичного процесу. Так, вельми сумнівними з наукової точки зору є припущення про виникнення укр. етносу в часи неоліту чи енеоліту («трипільці»), в часи бронзового віку чи ранніх східних слов'ян (анти), в часи «семи українських племен» чи початків давньоруської державності.

- Усі ці припущення ґрунтуються на вельми обмеженому колі фактів: по-перше, історична тяглість на укр. землях в період міді—бронзи може бути простежена лише за спільністю місц. культ.-госп. типу (яка, безперечно, є цілком закономірною, оскільки тогочасні способи господарювання визначалися в першу чергу особливостями природно-геогр. умов, а вони були у ті часи відносно сталими); по-друге, антропологічні ознаки людей, які в найдавніші епохи жили на укр. землях, є відмінними, а їхня мова є для нас невідомою (хоча етнічна генеалогія будується передовсім саме за лінгвістичним принципом); по-третє, етнодиференціюючі ознаки племен та племінних груп доби істор. слов'янських племен та ранньої Русі неможливо чітко визначити, а типи матеріальної культури на Лівобережжі та Правобережжі Дніпра не були тотожними, тамтешні племена й князівства політично тяжіли до різних центрів, причому просторова локалізація деяких з цих центрів не збігається із сучасними укр. етнічними кордонами; по-четверте, етнічна самоідентифікація людності укр. теренів, що відома з найдавніших письмових джерел, була характерною для еліти, що ж стосується переважної більшості населення, то за браком джерел про це майже нічого не відомо; по-п'яте, в основі припущення про поділ людності Київської Русі на три східнослов'янських етноси лежать всього лише політ. критерії територіального поділу давньоруської спадщини, оскільки за ін. критеріями їх могло бути й 2, й 4.

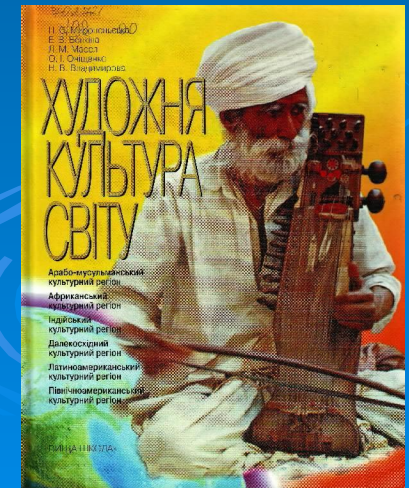
□ Проблема визначення поняття «етнічна група» є набагато складнішою, ніж видається на перший погляд. Пояснюється це, по-перше, тим, що термін "етнічна група" дуже часто вживається як синонім термінів "етнічність" та "етнічна ідентичність", "нація", "національна група", "етнічна" та "національна меншина" тощо. По-друге, значна частина західних вчених взагалі не вважає за потрібне займатись питаннями визначень. По-третє, у міжнародному праві терміни "етнічність", "етноси", "етнічна група" та деякі близькі їм - відсутні взагалі, замість них вживаються терміни "нація", "народ" та «національна меншина». Проте, на нашу думку, це не найкращий підхід, оскільки у багатьох випадках важко або й зовсім не зрозуміло, про що конкретно йдеться. Тим більш, що за кожним із цих термінів стоять далеко не однакові феномени. Не знати, не враховувати багатьох їх особливостей при виробленні й втіленні в життя етнонаціональної політики - це свідомо послаблювати її ефективність або прирікати на невдачі.

- Ускладнюється проблема й тим, що при визначенні поняття "етнічна група", колишні радянські вчені зловживали соціологічними категоріями, а західні - психологічними. Останні, зокрема, робили наголос на спільних етнічних почуттях, спільній свідомості, спільній пам'яті тощо. Однак, як зауважує Дж. Меньоні, наявність цих індикаторів "не означає само по собі існування етнічної групи. Це лише сукупність індивідів, яка може перетворитись на групу в тому випадку, якщо буде на ділі діяти як організована спільнота. Недостатньо посилались на міфічні узи, як на доказ припущеного існування групи".

- "Етнічна група, - пише американський етносоціолог та етнополітолог Р. Шермергорн, - це організм у середині більшого суспільства, який має справжнє або уявне спільне походження, пам'ять про спільне історичне минуле і зосередження на одному або кількох символічних елементах культури, визначених як уособлення її національності". Такими символічними елементами можуть бути релігія, мова /діалект/, свідомість тощо.
- На думку авторів колективної монографії "Соціальне походження націоналістичних рухів", "етнічна група - це соціальна система із незалежною і окремою культурою", яка "розвинулась більш або менш незалежно від інших культурних систем великого суспільства". При цьому, культура трактується як "форма досвіду, думок, цінностей, знань і відносин". "Культура етнічної групи може відрізнитись від домінуючої культури одним чи кількома характерними рисами, серед яких система національних символів, мова і релігія є найбільш важливими".

- Критеріями визначення етнічної групи за М.Інгером, є:
- 1) решта суспільства вважає дану групу відмінною від інших за певне поєднання таких рис, як мова, релігія, раса, батьківщина предків і пов'язана з нею культура;
- 2) члени групи також вважають себе відмінними від інших;
- 3) вони беруть участь у спільній діяльності на засадах їх /реального або міфічного/ спільного походження та спільної культури.

Історики-етнографічні райони України

- Питання історико-етнографічного районування України розроблене на сьогодні лише в дуже загальних рисах — головню через недостатнє етнографічне вивчення багатьох її регіонів і місцевостей. На основі наявних етнографічних матеріалів і даних інших українознавчих дисциплін, зокрема мовознавства (діалектології), історії, фольклористики, географії, запропоновано визначення передусім трьох просторово обширних регіонів України: Центрально-Східного (точніше, Південно-Східного), Північного (Поліського) і Західного (Південно-Західного), які, в свою чергу, поділяються на певні етнографічні райони і підрайони. Це районування поки що може бути запропоноване лише як певна робоча схема, яка потребує удосконалення і уточнення.

- Центральньо-Східний (Південно-Східний) регіон охоплює велику територію Центральної і Південно-Східної України. У його складі вирізняються три райони: Середнє Подніпров'я, Слобідська Україна, або Слобожанщина, і Південна степова Україна.
- До Середнього Подніпров'я належить більша частина Київської, Черкаська, південна частина Чернігівської та Полтавської, південно-східна частина Житомирської, південно-західна частина Сумської, східна частина Вінницької, північна частина Кіровоградської, північно-західна частина Дніпропетровської областей. Це один з найдавніше і найгустіше заселених районів України, осереддя найбільш інтенсивного формування давньорусько-української народності й української нації.

□ Традиційна культура населення цього району зберегла багато архаїчних рис, що своїми витокami сягають культури предків корінних жителів цього краю — полян — найбільш розвиненого (згідно з літописною характеристикою) східнослов'янського племені. Особливо це стосується традиційних для даного регіону основних галузей господарства — хліборобства і скотарства. До XIX — початку XX ст. тут збереглися давні традиції планування і будівництва житла та господарських споруд, зокрема характерний тип обмазаної та побіленої хати; в одязі — багато вишита уставкова жіноча сорочка, плахта, запаска, тканий пояс, свитка та ін. Цей район відзначається помітним розмаїттям місцевих варіантів традиційної культури.

□ Virізняються, зокрема, Правобережжя і Лівобережжя. Деякі дослідники виділяють локальні етнографічні групи полтавців і переяславців.

- Слобожанщина (Слобідщина) охоплює східну частину України — теперішні Харківську область, південно-східні райони Сумщини, північно-східні — Дніпропетровщини, східні — Полтавщини, північні — Донецької, Луганської областей. До нього етнографічно дотичні суміжні західні райони Белгородської та Воронежської областей Росії.
- Назва цього історико-етнографічного району виникла в період його інтенсивного заселення (XVII—XVIII ст.). Вихідці з Лівобережної і Правобережної України та з Росії, а також численні втікачі від утисків феодально-кріпосного ладу користувалися тут якийсь час різними пільгами («свободами»), поселялися «на слободах», засновували поселення — «слободи».

□ З часів монголо-татарської навали ця територія зазнавала постійних нападів кримських і ногайських татар. З другої половини XVI ст. вона заселялася переважно козаками і селянами з інших районів України. У XVII ст. тут виникли як військові опорні пункти міста Харків, Охтирка, Суми, Чугуїв, з місцевого населення і українських переселенців було створено козацькі слобідські полки. Оскільки основна хвиля заселення йшла з заходу, зокрема зі суміжної Полтавщини та інших районів Середнього Подніпров'я, для народної культури Слобожанщини, а саме будівництва, одягу, фольклору, було властивим поєднання рис козацько-степової України з багатьма побутово-культурними привнесеннями з різних місць переселення. Позначився і вплив заселення Слобідської України російськими «служивими людьми», а згодом і переселення російських селян. Значно посилювався приплив російського населення на Слобожанщину в період обмеження, а в 1765 р. і ліквідації царським урядом козацького самоврядування, закріпачення українських селян і козаків, а також у зв'язку з іншими антиукраїнськими проявами імперської політики царизму.

- З огляду на ці історичні обставини, природні умови і вплив поселенців склався і своєрідний етнографічний характер Півдня України. У господарській діяльності визначальними були типові риси степового хліборобства і відгінного скотарства. Певні особливості мали степове народне будівництво, різні ремесла і промисли. Істотно позначилися етнокультурні зв'язки і взаємовпливи українського населення з поселенцями інших національностей, зокрема росіян, білорусів, болгар, сербів, греків, молдован та ін. Вони виявлялись у поєднанні різнонаціональних елементів в одязі, будівництві житла тощо. Інтенсивний розвиток на Півдні України землеробського капіталізму, фабрично-заводського виробництва, зростання робітничого класу також великою мірою впливали на місцеву традиційно-побутову культуру, передусім спричинюючи витіснення її національних складових міськими елементами.

Етнічний склад населення України та сучасні етнічні процеси в Україні

- Етнос (з давньогрецької - народ) - це історично сформована стійка спільнота людей, які мають власну мову, культуру, розуміння своєї єдності і відмінності від інших етносів. Важливими умовами формування етносу є спільність мови (тому назви народів часто збігаються з назвами мов) і території.

Однак й територіально роз'єднані групи етносу можуть тривалий час зберігати національну самобутність, яка виражається у звичаях, народному мистецтві, релігії, нормах поведінки, обрядах тощо.

Етнічна самосвідомість поєднується з прагненням етносу до власної соціально-територіальної організації. Етнічні явища тісно пов'язані з соціально-економічними. Етнічна самосвідомість утверджується на підставі наявності етнічної території, що визначає спосіб життя людей їхню господарську діяльність, культуру, побут. На сьогодні існують різні форми (типи) угруповань, що відповідають різним рівням історичного розвитку будь-якого етносу: плем'я,

- Насправді вчені-етнографи виділяють значно більше форм, чи типів, етносів. Більшість етносів пройшли тривалий шлях розвитку від племені до нації. На будь-якій стадії для кожного типу, чи форми, кожному етносу відповідають шість обов'язкових ознак: етнічна територія, мова, особливі елементи духовної і матеріальної культури, самосвідомість і самоназва. Варто зазначити, що чітко розмежувати ці форми, чи типами, етносів дуже складно.

- Націй у світі менше, ніж народностей, і, можливо, менше, ніж племен. Нації кількісно переважають у Європі і Північній Америці. Точно визначити етнічний склад населення Землі дуже складно, однак вчені припускають, що в сучасному світі проживають тричотири тисячі різних народів. Існує багато принципів класифікації етносів. Досить поширеним є поділ народів за країнами, у яких вони проживають: французи, бразилійці, нігерійці, в'єтнамці, австралійці тощо. Крім того, вчені часто об'єднують народи в групи за географічною назвою регіону проживання: народи Малої Азії, народи Індокитаю, народи Полінезії та ін. Існують також класифікації за особливостями господарства і культури, історичного розвитку, національного характеру тощо.

- Головною ознакою етносу в сучасному світі, на думку більшості вчених, є мова. Якщо зникає мова, то зникає етнос. У сучасному світі налічується близько п'яти тисяч мов, хоча народів є більше. Це пояснюється тим, що не всі народи зберегли "свої" мови. Визначити точну кількість мов (а отже, і етносів) доволі складно. За ступенем подібності мови об'єднуються в сім'ї і групи. Виділяють такі мовні сім'ї: індоевропейську, семіто-хамітську (афроазійську), кавказьку, дравідійську, уральську, алтайську, чукотсько-камчатську, нігеро-кордофанську, ніло-сахарську, койсанську, китайсько-тібетську, австроазійську, австронезійську, ескімосо-алеутську.

□ Найпоширенішими є мови індоєвропейської сім'ї (майже 50% населення світу), яка включає близько 100 різних мов. Ця сім'я об'єднує 10 мовних груп, чотири з яких охоплюють понад 100 млн осіб кожна (індоарійська, романська, германська і слов'янська). Народи цієї сім'ї переважають у більшості країн у всіх частинах світу, крім Азії. Китайсько-тібетська сім'я - друга за чисельністю (понад 1 млрд осіб), саме вона займає дуже компакту територію Східної і Південно-Східної Азії. Численними є представники сіно-тібетської, нігеро-кордофанської, семіто-хамітської, австронезій-ської, дравідійської мовних сімей.

Суспільно-громадські організації українців, товариства української за межами України

- Українська Всесвітня Координаційна Рада (УВКР) створена на підставі відповідного рішення I-го Всесвітнього Форуму українців, що відбувся у серпні 1992 р. у Києві. Організацію зареєстровано Мінюстом України 3 травня 1993 р.
- Головна мета діяльності УВКР – “сприяння зміцненню й розбудові незалежної, соборної, демократичної Української держави, утвердженню інтересів України та світового українства у всіх сферах світового простору – економічній, політичній, правовій, науково-технологічній, освітній, інформаційній, етно-культурній, спортивній та ін. – шляхом координації діяльності громадських організацій в Україні й українській діаспорі та співпраці з вітчизняними і закордонними урядовими, підприємницькими та громадськими структурами”.

- Членами УВКР є українські громадські організації в Україні та за кордоном. За результатами III Форуму, УВКР нараховує більше 382 членів-організацій. Вищим органом управління УВКР є Всесвітній Форум Українців, який відбувається один раз на чотири роки. З моменту утворення організації відбулося три Форуми – у 1992, 1997, 2001 і 2006 рр. У період між Всесвітніми Форумами Українців вищим органом управління УВКР є Загальні збори представників організацій-членів УВКР (Збори УВКР). Збори скликаються не рідше одного разу на рік. Практично склалося так, що Збори УВКР відбуваються один раз у півріччя. В свою чергу, у періоди між Зборами УВКР органом управління є Президія УВКР, що скликається Головою УВКР в міру необхідності, а в періоди між засіданнями Президії УВКР – Голова УВКР.

□ За сприяння УВКР виходять друком книги про українську діаспору, різні довідкові матеріали про життя закордонних українців. Для молоді як закордоння, так і України організовувалися і проводилися різні конкурси, зустрічі, концерти, творчі виставки, презентації книг. Виходять друком та в електронній формі на веб-сайті УВКР „Вісник УВКР” та „Науково-практичні студії УВКР”. УВКР разом з товариством „Україна – світ” продовжує видавати газету „Український форум”. За фінансової підтримки УВКР також виходять друком один з кращих журналів України „Сучасність” та журнал для закордонних освітян „Рідні джерела”. УВКР видали друком: книгу Андрія Попка і Станіслава Лазебника „Історична батьківщина – діаспора: європейський досвід взаємин”, збірники матеріалів науково-практичних конференцій „Українська діаспора в Росії: стан, проблеми, перспективи” та “Українці: світова нація перед викликами ХХІ століття”. Надруковано довідкові матеріали „Закордонному українцю” і фотоальбом “Ми – українці” та ін.

- Товариство зв'язків з українцями за межами України (Товариство „Україна-Світ”) – всеукраїнська громадська організація, метою діяльності якої є розвиток співпраці з українцями за кордоном, зміцнення їхніх зв'язків з прабатьківщиною та об'єднання зусиль світового українства в розбудові Української держави. Голова Товариства „Україна-Світ” – Драч Іван Федорович, громадсько-політичний діяч, України, письменник.
- Товариство „Україна-Світ” має відділення в усіх областях України та в Автономній Республіці Крим. Головними структурними складовими Товариства є такі відділи: культурно-освітній (співпраця з українськими громадами зарубіжжя в культурно-мистецькій та освітянській сферах); інформаційно-аналітичний (пошук, збирання, систематизація й поширення інформації про закордонне українство); відділ координації Федерації товариств зв'язків з країнами зарубіжжя (виконавча структура Федерації товариств зв'язків із зарубіжними країнами, яку було створено 1992 р.

- Товариство „Україна-Світ” є співзасновником газети світового українства „Український форум” (замість газети „Вісті з України”) та засновником журналу „Український Світ”. Ці видання висвітлюють різні аспекти життя України й закордонного українства і розсилаються в місцеві відділення Товариства та в українські осередки за кордоном. Товариство було одним з ініціаторів розробки та прийняття в 1996 р. Державної програми „Українська діаспора на період до 2000 року” та Національної програми „Закордонне українство” на період до 2005 р. та аналогічної програми на період до 2010 р.

